

Review article

Adil Eğitim Mümkün mü? Eşitsizlik Üzerine Disiplinler Arası Kavramsal Bir İnceleme

Is Equitable Education Possible? An Interdisciplinary Conceptual Analysis on Inequality

Elmaziye Temiz ^a & Gülşah Yavuz ^{b, *}

^a Department of Educational Science, Faculty of Education, Canakkale Onsekiz Mart University, Çanakkale, Türkiye

^b Ministry of National Education, Bursa, Türkiye

Özet

Eğitimde eşitsizlik; bireysel, toplumsal ve yapısal etkenlerden beslenen, karmaşık bir yapıya sahiptir. Eğitim politikaları ve küreselleşme süreçleri bu dinamikleri derinleştirerek yeniden şekillendirmektedir. Bu çalışmada, eğitimde eşitsizliklerin yapısal nedenleri ve fırsat eşitliğini tesis etmeye yönelik çözüm önerileri disiplinler arası bir çerçevede değerlendirilmektedir. Toplumsal tabakalaşma, bireylerin eğitim olanaklarına erişimini sınırlayarak sosyal hareketliliği engelleyebilmektedir. Teorik olarak fırsat eşitliği sağlamayı amaçlayan eğitim sistemleri, uygulamada mevcut sosyo-ekonomik eşitsizlikleri yeniden üretebilmektedir. Küreselleşme, bir yandan sosyoekonomik açıdan avantajlı kesimlerin eğitim olanaklarına erişimini artırırken, diğer yandan kırılgan topluluklar için yeni dezavantaj alanları yaratmaktadır. Ulusal ve uluslararası politika dinamiklerinin karşılıklı etkileşimi, toplumsal yapılar üzerinde bağlama özü ve çok katmanlı etkiler üretmektedir. Bu çerçevede, fırsat eşitliğini artırmak için erken müdahale programlarının geliştirilmesi, ayrımcılığı besleyen yapısal unsurların ortadan kaldırılması ve küresel eğitim standartlarının sosyal adalet ilkeleriyle uyumlu hâle getirilmesi önerilmektedir. Sonuç olarak, eğitim sistemlerinin sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlerle yeniden yapılandırılması, eşitsizlikleri azaltmak ve bireyler için kapsayıcı öğrenme ortamları oluşturmak açısından önem taşımaktadır. Eğitim politikaları, yalnızca akademik başarıyı değil, bireylerin toplumsal konumlarını güçlendiren adil ve kapsayıcı bir yapı sunmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Eşitsizliği, Fırsat Adaleti, Toplumsal Tabakalaşma, Küreselleşme, Eğitim Politikaları, Sosyal Hareketlilik, Ekonomik Faktörler.

Abstract

Educational inequality is a complex phenomenon shaped by individual, social and structural factors. Educational policies and globalization processes deepen and reshape these dynamics. This study evaluates the structural causes of educational inequality and proposes solutions to establish equity of opportunity within an interdisciplinary framework. Social stratification can restrict individuals' access to educational opportunities, thereby hindering their social mobility. Although educational systems aim to ensure equal opportunities in theory, they may, in practice, reproduce existing socioeconomic inequalities. Globalization increases access to education for socio-economically advantaged groups while simultaneously creating new areas of disadvantage for

* Corresponding author:

Gülşah Yavuz is a PhD student in the Department of Educational Science at Canakkale Onsekiz Mart University in Çanakkale, Türkiye. Her research interests include the Curriculum and Instruction, Educational Philosophy and Sociology, Gifted and Talented Education. She has lived in Bursa and studied in Çanakkale, Türkiye.
Email: gulsahyavuz2018@gmail.com

vulnerable communities. The interaction between national and international policy dynamics generates context-specific and multilayered effects on the social structure. In this context, it is proposed to enhance equity of opportunity through the development of early intervention programs, elimination of structural elements that perpetuate discrimination, and alignment of global education standards with the principles of social justice. In conclusion, restructuring education systems in line with social, economic, and political transformations is essential to reduce inequalities and create inclusive learning environments for individuals. Education policies should not only promote academic achievement but also provide a fair and inclusive framework that strengthens individuals' social status.

Keywords: Educational Inequality, Equity of Opportunity, Social Stratification, Globalization, Education Policy, Social Mobility, Economic Factors.

Received: 19 June 2025 * Accepted: 30 June 2025 * DOI: <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2025.1331.2>

EĞİTİMDE EŞİTSİZLİK VE FIRSAT ADALETİ ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Eğitimde eşitsizlik olgusunu bir sorun olarak ele alan ve bu soruna çözüm üretmeye çalışan kuramların temelinde, eşitsizliklerin bireyler arası doğal farklılıklardan kaynaklandığı kabulü yer almaktadır. Bunun sonucunda, demokratik bakış açısıyla toplumsal çabalarla doğal eşitsizlikleri azaltmaya yönelik ya da meritokratik bakış açısıyla her bireyi doğal farklılıklarından ötürü ödüllendirmeye dayalı iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. İlkinde Rousseau, Condorcet, Marx, Rawls, Dworkin ve ütöpik sosyalistlerin de savunduğu gibi eğitim insanlar arasındaki mevcut tabii farklılıkları derinleştirmesinin yanında bu farklılıkların ortadan kaldırılması amacıyla faydalanılabilecek etkinlikler bütünü olarak nitelendirilmektedir. İkinci yaklaşım ise Hobbes, Mills, Rand ve Hayek gibi liberal savunucuların görüşleri doğrultusunda eğitimi hem biçim hem de içerik olarak insanlar arasındaki tabii farklılıklar bakımından biçimlendirilmesi gereken, bireysel bir seçim ve erişim meselesi olarak görmektedir (Doğan, 2011; Tezcan, 2005).

Eşitlik kavramının ortaya çıkışı Aydınlanma Çağı'na Rousseau ve Voltaire gibi Fransız İhtilali düşünürlerine dayanmaktadır ve eşitlik ilkesi aydınlanma felsefesinin temel kavramlarından. Rousseau'ya (2009) göre, insan türünde iki tür eşitsizlik vardır: Biri, doğa tarafından belirlenen (yaş, sağlık, fiziksel güç, zekâ gibi) doğal eşitsizlik; diğeri ise, insanların ortak yaşam içinde üzerinde uzlaştığı toplumsal sözleşmenin ve uzlaşma kültürünün ürünü olan politik eşitsizliktir. Eşitlik idealinin doğaya karşı bir isyan olduğunu savunan Rothbard (2009) eşitsizliğin temelinde ise bireysel farklılıkların bulunmasını tamamen insan doğasına bağlamaktadır. Durkheim'in iç (yetenek gibi genetiğe dayalı) ve dış (toplumsal kökenli) eşitsizlikler olarak nitelendirmesi toplumsal hareketlilik ile fırsat eşitliğinin artırılabilceği görüşünü ortaya koymaktadır. Toplumsal yaşamdaki dönüşümler, Marx tarafından sınıf çatışmaları bağlamında, Pareto tarafından ise seçkinlerin dolaşımı (elitleşme devinimi) şeklinde açıklanmıştır. Pareto'ya (2010) göre toplumlarda zihniyet, ahlaki ve kültürel farklılıkların biçimlendirdiği heterojen yapı sosyal denge ve düzenin sürdürülmesine katkı sağlamaktadır. Bu

bağlamda denebilir ki, eşitsizlikler sisteminin analizinde, eşitsizliklerin bazı temel özelliklerinin ortaya konması ve toplumsal eşitsizliklerin yapısal boyutlarının belirginleştirilmesi açısından toplumsal tabakalaşma, önemli bir çerçevedir. Sosyoloji tabakaları/katmanları meydana getiren, yaygınlaştıran etkenleri ve kişiler arasında sosyal ilişkilere etkisini irdelemektedir. Tabakalaşma olgusunun yalnızca bir toplum içindeki bireyler açısından ele alınmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda uluslararası düzeyde değerlendirilmesi ve ülkelerin birbirlerine göre konumlandırılma biçimleri (örneğin gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ülkeler gibi) içermesi kuramsal bütünlük açısından önem arz etmektedir. Eşitsizlik sorununun temelinde, bireylerin veya grupların birbirlerine karşı hâkimiyet ya da üstünlük kurma çabasının da etkisi bulunmaktadır. Denebilir ki iki insanın olduğu her sosyal ortamda eşitsizlik algılanacak veya gözlenecektir. Hangi toplum tipi üzerinde inceleme yapılırsa yapılsın toplumsal farklılaşma ve hiyerarşik yapılanma eşitsizliklerin kaynağı olarak görülecektir. Dünya tarihinde her dönemde ve her toplumda gözlemlenen elitizm olgusu, eğitimin de diğer temel insan hakları gibi çoğunlukla belirli bir kesimin erişimine açık olması sonucunu doğurmuş; bu durum, idealist yaklaşımlarda sıkça vurgulanan eşitlik ve çoğulculuk ilkelerinin toplumsal yaşamda tam anlamıyla karşılık bulmasını sınırlamıştır. Eşitlik idealini merkeze alan kuramların eğitim alanındaki yansımaları incelendiğinde, eğitimin yapısal olarak ayrıcalık üretme etkisinden arındırılmadığı açık biçimde kendini göstermektedir. Eğitimde fırsat ve imkânların kimlere sunulacağına ilişkin tartışmalar ise her dönem ve her toplumda süregelen bir sorun olarak önemini korumaktadır. Bu tartışmaların, özellikle elit eğitiminde fırsat eşitliğine yönelik dönüşüm sürecinde, 19. ve 20. yüzyıllarda gerçekleşen kültürel değişimler ile Sanayi Devrimi'nin etkisi büyük olmuştur. Eğitimdeki eşitsizlik, sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla çok disiplinli bir inceleme alanı sunmaktadır. Bu nedenle, kuramsal yaklaşımlar eğitimde eşitlik ve eşitsizliğin temel dinamiklerini açıklamakla birlikte, bu olgunun kapsamlı biçimde anlaşılabilmesi için farklı disiplinlerin yaklaşımlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Disiplinler Arası Bir Araştırma Konusu Olarak Eğitimdeki Eşitsizlik

Eğitimdeki eşitsizlikler sorunu, disiplinler arası akademik araştırmalarda giderek artan bir ilgi görmektedir. Her disiplinin kendine özgü teorik ve metodolojik gelenekleri vardır ve bu da eğitimdeki eşitsizliği incelemek için çok çeşitli kavramsal çerçeveler ve ampirik tasarımlar ortaya çıkarmaktadır. Zamanla genişleyen bir perspektiften eşitsizlik olgusunun ele alınması dikkate değerdir. Çünkü bireyin sosyal ilişkileri, davranışları, beklentileri toplumsal yapının kültürel, politik, ekonomik vb. pek çok unsuru ile ilişkili olduğundan, eğitimde eşitsizliğin altında nedenler ve çözüm önerilerinde farklı disiplinlerin yaklaşımlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca bu yaklaşımların birleşimi, eğitimdeki eşitsizliğin kavramsallaştırılması ve işlevselleştirilmesi disiplinler arasında büyük ölçüde farklılık gösterdiğinden, araştırmacıların bu çokseslilikten beslenmesi ve eşitsizlik olgusunu konumlandırma biçimlerini açıkça ortaya koymaları önem taşımaktadır.

Eşitlikten söz edebilmek için neyin eşit olması gerektiğinin ortaya konması başlangıç adımı olmalıdır. Bir başka ifadeyle eşitsizlik üzerinden bir kavram kargaşası yaşanmaması için işe soyut yerine somut, netleştirilmiş tanımlarla başlanmalıdır. Bunun yanı sıra eşitliği elde etmede eşit muamele ihtiyacının tanımlanması gerekliliği de odak noktasıdır. Eğitime eşit fırsatlarla erişmeyi hedefleyen kalkınma araştırmaları herkes için eşit eğitim anlayışını benimsemektedir. Dolayısıyla öğrenmede fırsat eşitliği öğretim süresi, içerik ve öğretmen niteliğinin eşitlenmesi yoluyla sağlanması yaygın olarak öncelenen bir yaklaşımdır. Bir başka bakış açısı ise bireysel ihtiyaçların temel alınarak, öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda hizmette eşit olma arayışının dışında kaynakların dağıtımını gerekli kılmaktadır. Örneğin dezavantajlı öğrencilerin hedef düzeye ulaşmaları onlara diğer bireylerle eşit olmayan fırsat ve zaman yatırılması ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda felsefe alanının görüşü ile pedagoji ve psikoloji alanlarının örtüşmekte iken, sosyoloji ve ekonomi disiplinlerinin perspektifleri çelişki göstermektedir.

Eğitimde eşitsizlik üzerine yapılan araştırmalar, genellikle farklı geçmişlere sahip öğrenciler arasındaki cinsiyet, yerleşim yeri, sosyo-ekonomik ve kültürel geçmişlere bağlı başarı farkları gibi eşitsiz eğitim sonuçlarının belirlenmesi üzerine yapılandırılmaktadır. Toplumsal gruplar arasındaki farkların azalması bir başka deyişle eşitliğe odaklanarak bunun sağlanması sosyoloji ve ekonomi alanında daha yaygınken, bireysel farklılıkların (zekâ, yetenek gibi gizil güçlerin açığa çıkarılması) eşitsizlik olarak nitelendirilebilecek sonuçları doğuran birey odaklı yaklaşım psikoloji disiplininin araştırma konusudur. Ekonomide ilk kez Roemer (1998) tarafından resmileştirilen "fırsat eşitliği" terimi, geniş bir fırsat eşitliğini (gelir, servet, vb.) ifade etmektedir. Bireyin kontrolü dışında olan "koşullar" ile bireye bağlı olan "çabalar" arasında ayrım yapan Roemer, çabalarındaki eşitsizlik ve fırsatlardaki eşitsizlik olmak üzere iki tür eşitsizlikten bahsetmektedir. Eşitsizliğin sebebi olarak sosyo-ekonomik yetersizlikler içindeki bireylerin statülerini ve düşük gelire sahip olmalarını göstermektedir.

Eğitim sosyolojisinde üzerinde en çok tartışma yapılan ama en az görüş birliğine varılan kavramlardan biri olan eğitimde fırsat eşitliği dendiğinde en genel tanımla eğitimin, okulların herkese açık olması, eğitim ile ilgili kaynakların ulaşılabilir olmasıdır (Tan, 1987). Bunların yanı sıra farklı disiplinler ve uluslararası eğitimde eşitlik konusunu bilişsel düzeyde değerlendirebilmek için, uluslararası düzeyde (PISA, TIMSS gibi) yapılan sınavları da irdelemektedirler. Ancak bu sınav biçimindeki normlara ilişkin değerlendirme yaklaşımı da baskın olmayan grupların bilgi ve becerilerini göz ardı etmesi bakımından eğitim fırsatlarını sınırlandırmaktadır.

Eğitimde eşitsizlik üzerine yapılan birçok araştırma, eğitimi eşitliği artırma aracı olarak konumlandırmaktadır (Elffers vd., 2024). Oysaki eğitim yoluyla eşitsizlik azaltılabileceği gibi, salt eğitim yoluyla eşitsizlik beslenebilir ve yaygınlaşabilir. Örneğin işlevselci kurama göre demokratik bir toplumda eğitim bir hareketlilik merdiveni olarak eşit fırsatlara aracılık etmektedir. Alt sosyo-ekonomik katmanlardan biri orta veya üst tabakalardan statü elde edebilmekte iken çatışmacı ve eleştirel pedagoji

kuramları eğitim yoluyla toplumsal yapıda var olan eşitsizliğin yeniden üretildiğini iddia etmektedirler (Doğan, 2011; Tezcan, 2005). Bir başka ifadeyle eğitim unsurlarının eşitsizliği ortadan kaldırması umulmasına ve hedeflenmesine karşın bizzat kendisinin eşitsizlik durumlarına neden olması ve akabinde bu durumu iyileştirme gayreti kaçınılmazdır. Eğitimde eşitsizlik, sosyal bilimlerin farklı alanlarında farklı teorik yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Ancak, bu eşitsizliklerin toplumsal yapıya nasıl entegre olduğu tabakalaşma mekanizmalarıyla daha iyi anlaşılabilir.

Eşitsizliğin Karakteristik Özelliği Olarak Eğitimde Tabakalaşma

Eğitim temel toplumsal kurumlardan biri olarak ekonomi, siyaset, aile ve inanç kurumu ile etkileşim halinde bir yumdur. Tasarlanan ve uygulamaya konulan eğitim programları ve eğitim politikaları bu etkileşim yumağının izlerini taşımaktadır. Bu sebeple eğitim paydaşları, girdileri ve çıktıları ile karmaşık bir sistemdir. Eğitim sistemindeki tabakalaşma, eğitim fırsatlarına erişimin sosyal sınıf, ekonomik kaynaklar ve tercihlerin bir fonksiyonu olduğu anlamına gelmektedir. Eğitimde tabakalaşma, öğrencilerin kendilerine sunulan eğitim yollarından birine girdiği izleme süreçleri tarafından desteklenmektedir. Mesleki yönelim için izleme, öğrencileri işgücü piyasasına daha iyi hazırlamanın bir yolu olarak kabul edilmektedir. Alternatif yollar eğitim programlarında farklılaştırılarak eğitim başarısı ve kariyer seçimleri açısından daha fazla seçicilik yaratmaktadır. Bir başka ifadeyle daha tabakalı eğitim sistemleri daha büyük eşitsizliklerle karakterize edilmektedir. Dolayısıyla daha tabakalı eğitim sistemlerinin mezunlarının istihdam edilebilirliğinin artırılarak fırsat eşitliği dengesi kurulması gerekmektedir.

Sosyal adalet, bir toplum içindeki tüm bireylerin ve sosyal grupların adil muamele görmesi ve eşit statüsünü ifade etmektedir (Rawls, 2001). Kavram ayrıca adalet ve eşitliği sağlamak için topluca tasarlanmış sosyal, politik ve ekonomik kurumları, yasaları veya politikaları da kapsamaktadır. En basit tanımla sosyal adalet, aynı toplumsal yapının üyesi olan fertlerin aynı temel hak ve fırsatlara sahip olmasıdır. Sosyal adaletin yalnızca hukuki adalet veya algılanan adaletsizlik olarak ele alınmadığı durumlarda, bireyler toplumsal yapı içinde hayal yoksunluğu, hayal kırıklığı ya da genel bir memnuniyetsizlik hissedebilmektedir. Di Martino ve Prilleltensky (2020) çalışmalarında ampirik araştırmaların, 28 Avrupa ülkesinde ulusal düzeydeki sosyal adalet endeksi ile yaşam memnuniyeti arasında güçlü bir korelasyon bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Eğitim eşitsizlikleri üzerine yürütülen sosyolojik araştırmalar bireysel özelliklerden doğan eğitim eşitsizliklerinden ziyade kesişimsel ve toplumsal tabakalaşma (Chaudhuri vd., 2019) kategorisi bağlamında çözüm üretmeye ilişkindir. Ancak siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi bu çözüm arayışında eğitim politikalarının temelinde yatan eşitlik anlayışını uluslararası örgütlerin etkisi ile zamanla farklılaşmaya bağlamaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]) 1990'lı yıllarda eğitimde fırsat eşitsizliği sorunu olarak engellilerin durumunu incelemiş ve ülkeleri bu yönde etkilemiştir. UNESCO'nun ortaya

koyduğu ve çıkış noktası olarak engelli bireylerin eğitimi temel alan “kapsayıcı eğitim” olgusu genişletilerek çok sayıda eğitim eşitsizliğini içeren bir niteliğe büründürülmüştür. Nüfusun tamamı için zorunlu eğitime erişimi demokratikleştirme politik amacına rağmen, bu alandaki sosyolojik çalışmalar esas olarak eğitim sistemi içindeki toplumsal tabakalaşma süreçlerinin yeniden üretilmesine odaklanmıştır. Eğitim eşitsizliklerinin analizinde öncü isimler haline gelen Pierre Bourdieu gibi sosyologlardan etkilenen bu araştırmacılar, eğitim sonuçlarını belirlemede kültürel sermayenin rolünü vurgulayarak ve erken izleme, ekonomik sistemler ve ebeveyn seçimi gibi belirli kurumsal düzenlemelerin eğitim fırsatlarındaki ayrımcılığı ve eşitsizliği nasıl güçlendirdiği üzerinde durmuşlardır (Teese vd., 2007).

İçinde bulunulan çağın karakteristik özellikleri —teknolojik gelişmeler, bilgiye erişimdeki dönüşüm, fırsatlar ve sınırlılıklar— eşitlik olgusunun algılanış biçimini de dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, ele alınan disiplinin yaklaşımına bağlı olarak eşitliğin, zamanla eşitsizlik üzerinden tartışılır hâle gelmesine neden olmuştur. André vd. (2024) göre ise eğitimde eşitlik kavramı yerine kalite ve verimlilik ilkelerinin ön plana çıkarılması, küreselleşmenin eğitim politikalarına yansıyan bir sonucudur.

Eğitim eşitsizliklerinin incelenmesinde Bourdieu’nun habitus, kültürel sermaye ve liyakat ideolojisi kavramları temelinde eğitim sistemlerinin toplumsal sınıf temelli eşitsizlikleri anlamada referans alınmasının önem taşıdığı düşünülmekle beraber, onun sunduğu teorik çerçeve toplumsal sınıf dışındaki unsurların yarattığı eşitsizlikleri ve çözüm önerilerine ilişkin görüş ortaya koyma konusunda sınırlılıklara sahiptir. Politika analizlerinde ayrıcalık ve dezavantaj kavramlarını temel alan, kesişimsel bir metodolojiye dayalı yaklaşımlar, eşitsizliklerin çok katmanlı doğasını anlamak açısından daha işlevsel sonuçlar elde etmeyi olanaklı kılmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim sistemleri, bireylerin sosyal hareketliliğini doğrudan şekillendirirken, fırsat eşitsizliğini yeniden üretme potansiyeline de sahip olduğundan eğitim politikalarının sosyal adalet üzerindeki etkilerini değerlendirmek önem taşımaktadır.

Eğitimin Toplumu Daha Adil Hale Getirme Hedefi

Bilgi Çağı’nda eğitime ulaşılabilirlik, özellikle bilişim destekli uzaktan eğitim fırsatlarının çeşitlenmesi ile artmıştır denebilmektedir. Ancak eğitim hâlâ çağdaş gelişmiş ekonomileri etkileyen eşitsizliğin artışıyla temel bir suçlu olarak gösterilmektedir. Çünkü eğitim politikaları hiyerarşileri yıkmak yerine güçlendirmeye hizmet edebilmektedir. Dolayısıyla eğitim politikalarının eşitsizliği önlemede tek çözüm aracı olduğu görüşü bulunmakla beraber, eğitimsel gelişmelerin eşitsizliği daha da artıran bir etkisi olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Eşitsizliği ele almanın hedefinde daha adil bir toplum yaratma amacı yer almaktadır. Eğitim politikası hem bireysel refahı hem de toplumsal işleyişi etkileyen hiyerarşiler yaratabileceği veya güçlendirebileceği için toplumsal adalet anlayışı ile güçlü bir bağ içindedir. *Adalet Kuramı* adlı

kitabında Rawls (1999) adalet olgusunun toplumsal kurumların egemen erdemi olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla eğitim sistemi gibi toplumsal kurumlar insanların hak ve görevlerini tanımlamasının yanında hayattan beklentilerinin neliği, ne olabileceği ve gerçekleştirebilme umutlarını da etkilemektedir. Adalet kavramına ilişkin tek bir kuramın temel alınması yerine adalet teorileri arasında ortak noktalara odaklanıldığında öz saygının ve bunun doğal bir sonucu olarak toplumsal saygının adalet idealinin merkezinde bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla “demokratik eşitler toplumu” (Satz, 2007) yaratma amacı herkes için erişim sağlama bir başka ifadeyle fırsat eşitliği anlamına gelmektedir. Bennett vd. (2024), toplumsal saygının eşit dağılımının ön koşulunun yalnızca gelir eşitsizliğinin ortadan kaldırılması değil, bundan daha önemlisi liyakat sisteminin oluşturulması, etkin biçimde yürütülmesi ve teşvik edilmesi olduğunu belirtmektedir.

Eğitim yatırımlarında toplumu sosyo-ekonomik bir eğilime yönelten nedenlerden ilki eğitim seviyesi daha yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının insan sermayesine yatırım yapmalarına yardımcı olabilme ve teşvik etme yeterliliği, ikincisi ise ebeveynlerin kendi tüketim bütçelerini kısıtlama ve çocuklarına yatırım yapma arasında bir seçim yapma zorunluluğunda kalmasıdır. Eğitim reformları, okul politikalarının yanı sıra erken çocukluk ve çocuk bakımı politikalarını da kapsayan bütüncül bir yaklaşımla ele alındığında, fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim Danimarka, Norveç ve İsveç’te 1930’lardan itibaren ortaya konularak 1950 ve 1960’lı yıllarda yeniden düzenlenen aile politikaları fırsat eşitliği sağlamadaki etkisine (Esping-Andersen vd., 2002) ilişkin başarılı olarak nitelendirilebilecek uygulama örnekleridir.

Süregelen sosyoekonomik mirasa karşı, eğitim fırsatlarının basit bir şekilde genişletilmesinin erdemli toplumlar yaratacağı inancı şüpheyle karşılanmaktadır. Genişleyen eğitim sistemlerinde, sınıf avantajına sahip ailelerin çocukları için daha fazla avantaj sağlama çabasının belgelendiği bilinmektedir. Buna karşılık, birçok kişi için eğitim genişlemesinin daha adil bir topluma ulaşmanın bir aracı olduğuna dair modernist inanç hâlâ kabul görmektedir.

Modernleşmeyle birlikte toplumlar, vasıflı işgücüne duyulan ihtiyacı karşılamak için eğitime daha çok işlev yüklemeye ve yatırım yapmaya yönelmektedirler. Bu yönelme, genişleme temelinde liyakat ve rasyonalizasyon ilkeleri ile yürüyen bürokratikleşme süreci yer almaktadır (Windolf, 1997). Ancak, toplumsal konumların işin gerektirdiği niteliklere göre dağıtıldığı bir model olarak tanımlanan liyakat sistemi, çeşitli nedenlerle eleştirilmiştir. Eleştirmenler, liyakat sistemini "derinden elitist bir proje" olarak değerlendirmektedir (Mijis ve Savage, 2020). İlk olarak, liyakat sistemi başarıyı ve başarısızlığı kişiselleştirmekte, başarıya yönelik yapısal engellerin önemini göz ardı etmektedir (Anderson, 2007; Sandel, 2020). İkinci olarak, liyakat sistemi beceri ve yeteneklerdeki kişilerarası farklılıklardan kaynaklanan ekonomik eşitsizlikleri meşrulaştırmaktadır (Batrouch vd., 2023; Mijis, 2021). Üçüncü olarak, eğitime erişim eşitlense bile, marifetli aileler, öğrencilerin katıldığı kurumun kalitesi veya seçici programlar (örneğin, onur programları) veya belirli çalışma alanları seçimi yoluyla

çocuklarını genişleyen eğitim kategorileri içinde önde tutmanın yeni yollarını bulmaktadırlar (Jackson vd., 2008; Jerrim vd., 2015; Torche 2011; Van de Werfhorst ve Luijckx, 2010). Dolayısıyla, daha ileri düzey eğitime erişim sağlamanın daha az avantajlı aileler için fırsatları artıracak yönündeki ampirik iddia, artan sosyal hareketlilik düzeylerine bir dur diyen daha ayrıntılı eğitim kategorilerinin artan önemi tarafından çürütülmektedir.

Ek dersler, okul kursları ve özel dersler gibi destekleyici veya tamamlayıcı eğitim faaliyetlerini kapsayan bir kavram olarak gölge eğitimin de fırsat eşitsizliği kapsamında ele alınması gerekmektedir. Gölge eğitimin yaygınlaşmasında; merkezi sınavlara hazırlık, kalabalık sınıflar, öğrencilerin öğrenme eksikliklerini gidermeye yönelik ihtiyaçlar, öğretmenlerin yetersiz algılanması ve velilerin talepkâr tutumları etkili faktörler arasında yer almaktadır (Kendirlioğlu Günhan ve Bümen, 2024). Kamusal eğitimin niteliği arttığında eşitsizliklerin azalacağı, gölge eğitime yönelik talebin de nispeten düşeceği söylenebilir. Gölge eğitimin sadece sınav başarısını artırmaya odaklanması, öğrencilerin kafa karışıklığı yaşamasına, okulun değersizleşmesine, kayıt dışı ekonomi yaratılmasına ve fırsat eşitsizliklerine sebep olmaktadır (Akdemir ve Kılıç, 2020; Coşkun ve Gündoğdu, 2014; Garipağaoğlu, 2016; Kösterelioğlu, 2015; Özcan, 2015; Türkan, 2019).

Sonuç olarak eğitim ve eşitsizlik arasında karmaşık bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle eğitime yapılacak harcamaların artırılmasının üretkenliği artırıcı bir etkisi bulunmakla beraber toplumsal eşitsizliğe karşı tek çözüm yolu olamayacaktır. Türk toplumundaki kalıp söyleyişle “Eğitim şart!”, lakin yeterli değildir. Daha adil bir toplumu yaratma hedefine sahip bir eğitim sisteminin merkezinde eğitim politikalarının önemli olmasının yanı sıra eşitsizliği azaltma mücadelesinde bireysel ve toplumsal öz saygıyı artıracak tedbirleri almak da bir ülkenin genel politik amaçları arasında yer almalıdır. Tüm hükümetler sosyal eşitsizlikleri azaltmak ve toplumun dezavantajlı kesimlerine yardımcı olmak istediklerini iddia etse de piyasa güçlerine bırakıldığında gölge eğitim sistemi eşitsizlikleri sürdürmekte ve daha da kötüleştirmektedir. Bray’e (2021) göre bu konuda gerçekten endişe duyan hükümetlerin, sadece semptomları tedavi etmek yerine, ana akım okul sistemleriyle işe başlamaları rasyonel olacaktır. Bu da okul sistemlerinin tüm öğrencilere tam anlamıyla hizmet verebilmesi için yeterli mali ve insan kaynağının sağlanması ve böylece bazı öğrencilerin takviye için gölge eğitime gitme ihtiyacının ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (Bray, 2021). Eğitim sistemlerinin toplumsal adalet sağlamadaki işlevi, küreselleşmenin getirdiği yapısal dönüşümlerle birlikte değerlendirildiğinde daha kapsamlı bir analiz gerektirmektedir. Küreselleşme sürecinin eğitim fırsatlarını şekillendirmesinin incelenmesi eşitlikçi politika önerileri açısından önem taşımaktadır.

Küreselleşme, Eğitim Fırsatları ve Eşitsizlik

Küreselleşme, eğitim sistemleri ve fırsatları üzerinde derinlemesine etkiler yaratarak, sosyo-ekonomik yapıda önemli ölçüde değişim ve dönüşüm meydana getirmektedir. Ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmelerdeki artış, eğitimde fırsat eşitsizliğini hem artırabilmekte hem de azaltabilmektedir.

Breen ve Jonsson (2005) tarafından tanımlandığı üzere, eğitimde fırsat eşitliği, bir bireyin eğitim olanaklarına erişiminin, kişisel özelliklerden bağımsız olma derecesini ifade etmektedir. Avrupa'da yaşanan yaşam standartlarındaki farklılıklar ve yoksulluk gibi sorunlar, küresel güvenliği tehdit eden önemli eşitsizlikler olarak değerlendirilmektedir (Nae vd., 2024).

Eğitimde fırsat eşitsizliği üzerine yapılan çalışmalar, modernleşme ve yeniden üretim teorileri etrafında şekillenmektedir. Modernleşme teorisi, ekonomik büyümenin eğitim sistemlerini genişleterek eşitsizliği azalttığını savunurken (Treiman, 1970), yeniden üretim teorisi ise okulların mevcut eşitsizlikleri pekiştirdiğini iddia etmektedir. Çalışmalar, eğitim sistemlerinin genişlemesinin bazı durumlarda eşitsizliği azalttığını gösterse de dezavantajlı gruplar için her zaman daha iyi fırsatlar yaratmadığını ve hatta eşitsizliklerin daha da derinleşmesine yol açabileceğini ortaya koymaktadır (Cantwell vd., 2018; McCowan, 2016).

Eğitime erişimdeki eşitsizlikler, yetenek israfına neden olmakta ve ekonomik kalkınmayı sınırlamaktadır. Eğitim, bireylerin sosyal ve ekonomik refahını artırmalarına imkân tanıyan önemli bir araçtır. Bu nedenle, eğitim fırsatlarının eşitsiz dağılımı, eşitsizliklerin nesilden nesile aktarılmasına yol açmaktadır (Thomas vd., 2001). Sequeira vd. (2017), beşerî sermayenin, eşitsizlikle mücadelede teknoloji ve ticaretten daha etkili olduğunu savunmaktadır. Benzer şekilde eğitim fırsatlarının eşit dağılımı, yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini azaltmada önemli bir rol oynadığını koyan birçok araştırma bulunmaktadır (Fontanella vd., 2020; Földvári ve van Leeuwen, 2011; Grimm, 2005; Park, 1996).

Matthew Etkisi olarak bilinen başlangıçta daha avantajlı bir konumda olan öğrencilerin, zaman içinde bu avantajlarını daha da artırarak, dezavantajlı öğrencilerin geride kalmasına neden olduğu yaklaşımı, eğitimde fırsat eşitsizliğini derinleştirmektedir. Özellikle erken çocukluk eğitimi ve sosyo-ekonomik durum gibi faktörler, bu etkiyi güçlendirmektedir. Biyolojik farklılıkların yanı sıra, sosyal yapı da eşitsizliği beslemektedir. Yasalar önünde eşit haklara yer verilmesine rağmen, bireyler sahip oldukları sosyal ve ekonomik sermayeye göre farklı fırsatlara erişmektedir. Dünya genelinde hükümetler, eğitim fırsatlarını eşitlemek için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Ancak bu politikaların etkileri, farklı nüfus grupları ve bölgeler arasında farklılık gösterebilmektedir.

Özetle, küreselleşme, eğitim sistemleri ve fırsatları üzerinde karmaşık etkiler yaratmaktadır. Eğitimde fırsat eşitsizliği hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle, eğitimde eşitliği sağlamak için etkili politikalar geliştirmek ve uygulamak büyük önem taşımaktadır. Eğitim politikalarının eşitsizliği azaltma kapasitesi, küreselleşme ile birlikte farklı ölçeklerde şekillenmektedir. Ulusal ve uluslararası politikaların etkileşimi, eğitim sistemlerindeki eşitsizlikleri nasıl dönüştürdüğünü anlamak açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Eğitim Politikaları ile Eşitsizlik Olgusu Arasındaki İlişki

Eğitim politikalarının eşitlik üzerindeki etkileri sanılan aksine her zaman çözüm odaklı olmayarak, karmaşık ve duruma özgü niteliktedir. Eğitim politikaları, adalet ve sosyal saygı sağlama açısından önemli bir rol oynamaktadır; çünkü bu politikalar bireylerin fırsat eşitliğini artırarak toplumsal katılımı teşvik etmektedirler. Adil eğitim sistemleri, bireylerin özsaygılarını geliştirmelerine yardımcı olurken, sosyal saygıyı da artırarak toplumsal bağları güçlendirmektedir. Ancak, yanlış yapılandırılmış eğitim politikaları, mevcut eşitsizlikleri pekiştirerek sosyal hiyerarşileri derinleştirebilmektedir. Eğitim politikalarında ön planda olan adalet anlayışları, genellikle Rawls'ın (1999) "farklılık ilkesi" ve Satz'ın (2007) "eşit vatandaşlık hedefi" etrafında şekillenmektedir. Rawls, eğitimdeki eşitsizliklerin, en dezavantajlı bireylerin yararına olacak şekilde kabul edilebilir olduğunu savunmaktadır. Ayrıca, eğitim politikalarının, bireylerin özsaygı ve sosyal saygı geliştirmelerine olanak tanıyarak adalet anlayışını gerçekleştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Altyapı ve eğitim politikaları arasındaki ilişki, eğitim fırsatlarının erişilebilirliği ve kalitesi üzerinde doğrudan etkilidir. İyi bir altyapı, okulların fiziksel koşullarını iyileştirerek, öğrenci katılımını artırabilir ve eğitim sonuçlarını olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca, altyapı yatırımları, özellikle düşük gelirli bölgelerde, eğitim politikalarının etkinliğini artırarak eşitsizliği azaltma potansiyeline sahiptir. Eşit eğitim fırsatlarının teşvik edilmesi özellikle 20. yüzyılın başından itibaren pek çok Avrupa ülkesinde eğitim politikalarının geliştirilmesi adına itici bir güç olmuştur. Başlangıçta İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sosyo-ekonomik eşitsizliklerle mücadele ederek eğitime erişim imkânı sağlamak hedef olarak yer almakla beraber zamanla diğer eşitsizlik türleri de sorgulanmaya başlanılmıştır. 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde 2. Madde eşitlik ilkesi ve 26. Madde öğrenim hakkı ile ilgili olup bireylerin eğitim hakkını güvence altına almaktadır. Madde 26 (1) "Herkesin eğitim hakkı vardır. Eğitim hiç olmazsa ilk ve temel eğitim evrelerinde parasız olmalıdır. İlk eğitim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitimden herkes yararlanabilmeli ve yüksek öğretim, başarıya göre, herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır." (United Nations General Assembly [UNGA], 1948) hükmü yer almaktadır. Bu yaklaşımı pekiştiren 1989 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (UNGA, 1989) 28. ve 29. maddeleri, taraf devletlerin çocukların eğitim hakkını güvence altına alma ve bu hakkın hayata geçirilmesi konusunda yükümlülüklerine dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra uluslararası örgütler ve Avrupa kurumları eğitim eşitliğini teşvik etmek amacıyla başka çerçeve planlar ortaya koymuşlardır. Özellikle eğitimde fırsat eşitliği konusunda cinsiyete dayalı engelleri ortadan kaldırmak adına Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) (UNGA, 1979) ile 1995 Pekin Deklerasyonu (United Nations [UN], 1995) Türkiye'nin de altına imza attığı bir çerçevelerdir. BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) (UN, 2015) ile Avrupa Birliği'nin Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (European Commission, 2020) aracılığıyla küresel ve politik düzeyde öncelik verilen eşitlik vurgusu, toplumsal cinsiyet eşitliğine

odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, kültürel ve sosyal yaşamda eşitsizliklerin aşılması için eğitime önemli sorumluluklar yüklenmiştir. Eğitim stratejileri ve politikalarından sorumlu karar vericiler ile eğitim otoriteleri için bu sorumluluklar büyük önem taşımaktadır. Eğitimde stratejik yönetim ile öğrencilerin sosyo-ekonomik geçmişlerinin eğitim yolları üzerindeki etkisini sınırlandırarak eğitimdeki eşitsizliklerin azaltılmasını hedeflenmelidir. Sistem düşüncesine dayalı bir yaklaşımın kullanılması, dezavantajlı gruplardan ve alt sosyal sınıflardan gelen öğrencileri hedefleyen iyileştirilmiş destek önlemleri ve rehberlik hizmetleri aracılığıyla daha kapsamlı bir eğitim sisteminin sağlanması mümkün olabilir (Zamfir vd., 2024). Eğitim politikalarının sosyal yapılar üzerindeki etkisini değerlendirmek için ekonomik ve sosyal düzenlemeler bağlamında geniş bir bakış açısı gerekmektedir. Bu nedenle sosyal politikalar ve ekonomik faktörlerin eğitim fırsatlarına olan etkisi daha detaylı incelenmelidir.

Sosyal Politikaların ve Ekonomik Düzenlemelerin Sosyal Adalet ve Fırsat Eşitliğine Etkisi

Eğitim alanında, eğitim fırsatlarının eşitliği ilkesi, eğitim başarılarını kendi başına önemli bulan herkes için önde gelen normatif bir ilke olarak adlandırılmaktadır (Ferreira ve Gignoux, 2014). Bireysel başarılar, kısmen bireyin kontrolü dışındaki koşulların (etnik köken, cinsiyet, doğum yeri, aile ve sosyal arka plan gibi) ve kısmen de bireysel çabaların ifadesi olan kişisel sorumluluğun bir sonucu olarak değerlendirildiğinde, adalet ve eşitlik kavramlarının bu bağlamda gelişmiş olduğu söylenebilir. Bireylerin sosyo-ekonomik konumlarına ilişkin bir olgu olarak küresel nesiller arası hareketlilik (global intergenerational mobility), bireylerin ekonomik durumlarının ve sosyal statülerinin ailelerinden farklı olarak değişme yeteneğini ifade etmektedir. Bu kavram, bireylerin eğitim, gelir ve meslek gibi ekonomik ve sosyal göstergelerde ailelerinin nesline kıyasla nasıl konumlandığını incelemektedir. Örneğin, bir bireyin ebeveynleri işçi sınıfına aitken, kendisinin eğitim alarak ve kariyer yaparak orta sınıfa veya üst sınıfa geçmesi nesiller arası hareketliliktir. Bu hareketlilik eğitim erişimi, sağlık, hükümet politikaları, ekonomik durum ve sosyal bağlar olmak üzere çeşitli faktörlere bağlıdır. Kaliteli eğitime erişim uzun vadede diğer unsurları da geliştirebilecek potansiyele hizmet etmesi bakımından önemli bulunmaktadır. Kısacası, küresel nesiller arası hareketlilik, bireylerin ve toplumların ekonomik ve sosyal dinamiklerini anlamak için önemli bir kavramdır.

Yüksek gelir eşitsizliği seviyelerine sahip toplumlar, düşük kuşaklar arası hareketlilik oranları deneyimlemektedirler. İskandinav ülkeleri gibi düşük eşitsizlik seviyelerine sahip ülkeler, daha yüksek kuşaklar arası hareketlilik oranlarına sahiptir. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri gibi yüksek eşitsizlik seviyelerine sahip ülkelerde, kuşaklar arası hareketlilik daha düşüktür. Refah rejimleri, kuşaklar arası hareketlilik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir; muhafazakâr refah rejimleri, mevcut sosyal hiyerarşileri ve eşitsizlikleri güçlendirme eğilimindedir ve bu da dezavantajlı geçmişlere sahip bireylerin yukarı doğru hareketliliğini engellemektedir (Bennett vd., 2024).

Eğitim, kuşaklar arası hareketliliği teşvik etmek için belirleyici bir faktördür. Araştırmalar, eğitime daha eşit erişimin ekonomik büyüme ve sosyal ilerleme ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

Ancak, eğitim yatırım politikaları her zaman bu sorunu çözmemektedir. Eğitim genişlemesi (bir sonraki alt başlıkta detaylı olarak incelenen), “aşırı eğitime” yol açabilmekte ve ebeveynlerin sosyal bağlantılarının çocuklarının eğitimi üzerindeki etkisini artırabilmektedir.

Küresel eşitsizliğin artan sorunu, kuşaklar arası hareketliliğin toplumsal ilerlemenin önemli bir barometresi olarak hizmet etmesiyle, 21. yy. dünyasında merkezi bir endişe olarak ortaya çıkmıştır. Muhteşem Gatsby Eğrisi* (Great Gatsby Curve), gelir eşitsizliği ile bireylerin sosyo-ekonomik basamakları tırmanma potansiyeli arasındaki karmaşık dinamikleri aydınlatmıştır. Bu hareketliliğin ayrılmaz bir parçası olan eğitim, eşitsizlik döngüsünü bozmak için güçlü bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Ancak, eğitimsel genişlemenin kuşaklar arası hareketlilik üzerindeki etkisi, toplumsal eşitsizlik ve ebeveyn etkisiyle yumuşatılmaktadır. Eğitimsel genişlemenin yukarı doğru hareketliliği hızlandırma vaadine rağmen, etkinliği kalıcı toplumsal eşitsizlikler ve ailevi faktörlerin kalıcı etkisi tarafından kısıtlanmaktadır. Dahası, ebeveynlerin eğitim düzeyi, bir çocuğun yörüngesini önemli ölçüde şekillendirerek, sosyoekonomik statüyü belirlemede aile koşullarının güçlü rolünü vurgulamaktadır. Bunların yanı sıra, kuşaklar arası hareketliliğin karmaşık doğasını tam olarak kavramak için, cinsiyet eşitsizliğini incelemek gerekmektedir. Toplumsal ve ebeveynsel etkilerin ötesinde, ailelerdeki cinsiyet önyargıları eğitimsel hareketliliği etkileyebilmektedir. Ancak son bulgular (Duong, 2024), kuşaklar arası hareketlilikte cinsiyet eşitsizliğine ilişkin geleneksel anlayışları sorgulayarak, cinsiyetler arası uçurumun kapandığını göstermektedir. Sosyal ve ekonomik politikaların eğitim sistemleriyle olan ilişkisi, eşitsizlikleri azaltma stratejileri açısından bir inceleme alanı sunmaktadır ve eğitimsel genişleme süreçlerinin fırsat eşitliği yaratma kapasitesi bağlamında değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Eğitimsel Genişlemenin Eşitsizlikler Üzerindeki Etkisi

Eğitim genişlemesinin toplumsal kökene göre eğitim eşitsizlikleri üzerindeki etkisine ilişkin uzun ve büyük ölçüde tamamlanmamış bir tartışma, modernleşme teorisiyle başlamaktadır. Bu teori, eğitime erişimdeki ve eğitim başarısındaki eşitsizliklerin, daha geniş refah ve kamu eğitimine yatırım, mesleki yapının iyileştirilmesi ve iş dağılımındaki dengeyi atıflardan başarıya kaydıracak bir ekonomik rasyonalizasyon süreci ile azaltılacağını öngörmektedir (Blau ve Duncan, 1967; Treiman, 1970). Deneysel kanıtlar, başlangıçta böyle bir senaryoyu reddetmiştir (Shavit ve Blossfeld, 1993), ancak daha rasyonel yöntemler ve büyük ulusal örneklemelerden elde edilen güncel bulgular, yirminci yüzyılın ortalarında eğitim eşitsizliklerinin azaldığını göstermektedir (Barone ve Ruggera, 2018; Breen vd., 2009; Meraviglia ve Buis, 2015; Van Doorn vd., 2011). Birçok ülkede ilk ve ortaöğretimdeki ücretlerin

---

* Miles Corak'ın (2013) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ekonomilerine yönelik çalışmasında, gelir eşitsizliği ile kuşaklar arası ekonomik hareketlilik arasında pozitif bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan Krueger, bu ilişkiyi Corak'ın verilerine dayanarak ilk kez 12 Ocak 2012 tarihinde Amerikan İlerleme Merkezi'nde yaptığı “The Rise and Consequences of Inequality” başlıklı konuşmasında “Muhteşem Gatsby Eğrisi” (The Great Gatsby Curve) olarak adlandırmış ve bu kavramsallaştırma hem akademik hem de siyasi çevrelerde geniş yankı bulmuştur. Krueger'in bu kavramı, aynı yıl yayımlanan 2012 Başkanlık Ekonomik Raporu'nda da yer almış ve özellikle çocukların büyüme döneminde maruz kaldıkları eşitsizlik düzeylerinin, ilerideki ekonomik konumlarını belirlemedeki rolüne dikkat çekilmiştir. Bu eğri, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde, ekonomik avantaj ve dezavantajların ebeveynlerden çocuklara daha güçlü biçimde aktarıldığını gösteren grafiksel bir temsildir.

kaldırılması veya azaltılması, eğitim kurumlarının ülke genelinde daha dengeli dağılması, ulaşım koşullarının iyileştirilmesi, zorunlu eğitim yaşının yükseltilmesi ve erken izleme uygulamalarının ertelenmesi; işçi sınıfı aileleri açısından eğitimin fırsat maliyetini düşürmekte ve bu yolla üst düzey eğitim kademelerine erişimdeki ve üniversite mezuniyetindeki eşitsizliklerin azalmasına zemin hazırlamaktadır.

Eğitim reformları, 20. yüzyılın ikinci yarısının en önemli toplumsal dönüşümlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Shavit vd., 2007). Çok sayıda disiplinler arası bilimsel bilgi, eğitimin insan gelişiminde birincil faktör olarak kilit bir rol oynadığını kabul etmektedir. Eğitim, özellikle üniversiteye erişim, sosyal hareketliliği teşvik etmek ve farklı sosyo- ekonomik geçmişlere sahip bireyler arasındaki ileriki yaşam başarılarındaki farkı azaltmak için güçlü bir araç olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber eğitim genişlemesi, eşitsizliği azaltmada her zaman etkili bir araç olarak görülmemektedir; bu durum, uygulama biçimine ve mevcut sosyal yapıların dinamiklerine bağlıdır. Bennett ve diğerlerine (2024) göre araştırmalar, eğitim genişlemesinin genellikle orta ve üst gelirli ailelerin çocuklarına daha fazla fayda sağladığını ve bu durumun eşitsizliği artırabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, eğitim politikalarının tasarımı ve erişim fırsatları, eşitsizliği azaltma hedefinde daha etkili bir işleve sahiptir. Eğitim sistemlerinin genişlemesi, sosyal adalet hedefiyle değerlendirildiğinde farklı toplumsal gruplar arasındaki fırsat eşitliğinin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu noktada eğitim sistemlerinin yapısal özellikleri ve eşitsizlik olgusu arasındaki bağlantılar daha kapsamlı ele alınmalıdır.

Eğitim Sistemleri Temelinde Eşitsizlik Olgusu

Eğitim sistemlerinin yapısı, eşitsizlik ve nesiller arası gelir devamlılığı üzerinde etkilidir. Bir başka ifadeyle, eğitim sistemlerinin farklı biçimleri, toplumsal eşitsizlik üzerinde önemli etkilere sahiptir. Bazı sistemler daha fazla fırsat sunarak sosyal hareketliliği artırabilirken, diğerleri mevcut eşitsizlikleri pekiştirebilmektedir. Örneğin, mesleki eğitime yönlendiren sistemler belirli gruplar için daha fazla eğitim fırsatı sunarken, yüksek öğrenime odaklanan sistemler yalnızca belirli, ayrıcalıklı bir gruba kapılarını açtığı; dışlayıcı, seçici ve sınırlı erişime dayalı bir yapıya ("ülke kulübü etkisi" ile) dönüşerek eşitsizliği artırabilmektedir. Geniş fırsatlar sunan eğitim sistemleri, düşük gelirli ailelerden gelen bireylerin daha yüksek eğitim seviyelerine ulaşmalarını kolaylaştırırken, dar bir eğitim yapısına sahip sistemler mevcut eşitsizlikleri pekiştirebilmektedir. Eğitim sisteminin yapısı, toplumsal saygı ve özsaygı üzerinde de etkilidir ve bireylerin toplumsal konumlarını ve fırsatlarını şekillendirmektedir.

Eğitim, kolektif davranışlara dayalı karmaşık bir sistemdir ve öğrencilerin eğitimsel yörüngeleri başlangıç koşullarına (sosyo-ekonomik statülerine) duyarlıdır. Bu durum "kelebek etkisi" olarak tanımlanmakta olup, dezavantajlı öğrencilerin daha düşük eğitim sonuçları elde etme eğiliminde olmasıyla ifade etmektedir. Stratejik yönetim, daha eşit eğitim sonuçları sağlayabilen sistemin çeşitli bileşenleri (genel ve mesleki yollar gibi) arasında öğrencilerin izlenmesini sağlayan mekanizmaları sağlamalıdır. Eğitim sistemlerinin kurumsal özellikleri, fırsat eşitliğini mümkün olduğunca sağlayacak

şekilde sosyal kökenin etkisini azaltmalıdır. Bunun yanı sıra stratejik yönetim ve politika çıkarımı açısından bakıldığında, düşük performans gösterenleri hedef alan sosyal ve eğitimsel destek önlemleri, doğal olarak teşvik edici olmaktadır.

Bir eğitim sisteminin bireylerin eğitim düzeyleri ve sosyal konumları arasında sağladığı hareketlilik ve geçişkenlik düzeyini ifade eden akışkanlık faktörü, eğitim sisteminin yapısı ve sunduğu fırsatlarla doğrudan ilişkilidir. Yüksek akışkanlık, bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarını değiştirme fırsatlarının fazla olduğu anlamına gelirken, düşük akışkanlık mevcut eşitsizliklerin pekişmesine yol açmaktadır. Bennett ve diğerlerine (2024) göre yüksek akışkanlık faktörü, genellikle Kanada, Finlandiya ve İsveç gibi ülkelerde gözlemlenmektedir. Bu ülkeler, eğitim sistemlerinin geniş fırsatlar sunması ve sosyal hareketliliği teşvik etmesi nedeniyle, düşük gelirli bireylerin daha yüksek eğitim seviyelerine ulaşma olasılığını artırmaktadır. Ayrıca, bu sistemler, toplumsal eşitsizliği azaltma konusunda daha etkili sonuçlar elde etmektedir.

Eğitimde eşitsizlik olgusu ele alınırken bahsedilmesi gereken bir başka kavram ise dayanıklılıktır. Dayanıklılık terimi, zorlu bağlamlarda veya durumlarda zorlukların üstesinden gelme direncini veya kapasitesini ifade etmektedir. Bu erdem, diğerlerinin yanı sıra ülkelere, şirketlere ve öğrencilere atfedilebilir niteliktedir. Eğitim ekonomisinde dayanıklı öğrenciler, aile geçmişleri ve dezavantajlı sosyo-ekonomik kökenleri göz önüne alındığında zorlukların üstesinden gelmeyi başaran ve sosyo-ekonomik koşullarında beklenenden daha yüksek bir eğitim seviyesine ulaşan kişiler olarak kabul edilmektedir. Nispeten dezavantajlı sosyo-ekonomik geçmişe rağmen yüksek akademik başarı gösteren bireyler, dayanıklı olarak kabul edilmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2018) göre, bir eğitim sisteminin eşitlikçi yapısı ile dayanıklı öğrenci oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda, bir ülkede dayanıklı öğrenci sayısının yüksek olması, o ülkedeki fırsat eşitliği düzeyine ilişkin önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Sosyal bir bakış açısıyla, hedef, eğitim sisteminin öğrenciler için daha fazla fırsat eşitliği, kapsayıcılık ve uygun performans sağladığını yansıttığı için yüksek oranda dayanıklı öğrenci elde etmektir. Vicente ve diğerlerine (2023) göre eğitimsel dayanıklılık teşvik edilmelidir, çünkü dayanıklılık tek başına tüm eşitsizlikleri gidermiyor gibi görünse de dezavantajlı bireyler ne kadar dayanıklı olursa, eğitim sisteminin hem içinde hem de dışında fırsat eşitliği o kadar fazla olacaktır. Bunun gerçekleşmesi için, ülkenin zenginliğine bağlı olarak, insan sermayesine değer veren ve bireyler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların etkilerini eğitimin en erken aşamalarından itibaren azaltmayı amaçlayan ekonomik kaynaklara daha fazla ve daha nitelikli yatırımlar yapılmalıdır. Bu önlemler ayrıca eğitim sisteminin ötesine geçmeli ve sorunu kesitsel olarak ele almak için sosyal koruma önlemleriyle birleştirilmelidir. Eğitim sistemleri arasındaki farklılıklar, toplumsal eşitsizliklerin oluşum dinamiklerini kavramak açısından önemli bir çözümleme alanı sunmaktadır. Ulusal politikaların küresel eğilimlerle olan etkileşimi ise, fırsat eşitliği bağlamında daha kapsamlı biçimde tartışılmalıdır.

Eğitimde Eşitliğe Doğru: Ulusal Politikalar ve Uluslararası Eğilimler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Eğitimde fırsat eşitliğini etkileyen faktörler, literatürde farklı şekillerde sınıflandırılrsa da özünde benzer temalara dayanmaktadır. Tezcan'a (2016a; 2016b) göre ekonomik, coğrafi, toplumsal, siyasal etmenler ile işlevsel eşitsizlik; Türkmen'e (2002) göre ekonomik, coğrafi, toplumsal, siyasal ve bireysel eşitsizlikler; Ünal'a (1996) göre ise ekonomik, toplumsal, politik ve psikolojik etmenler eğitimde fırsat eşitliğini belirleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Türk eğitim sisteminde bu eşitsizlikleri gidermeye yönelik olarak ulusal ve uluslararası düzeyde birçok yasal ve yapısal düzenleme bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 42. maddesi, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Herkes İçin Eğitim Dünya Bildirgesi gibi belgeler, eğitime erişimde eşitliği sağlamayı hedeflemektedir. Özellikle 1961 Anayasası ile hukuki zemin kazanan eğitimde fırsat eşitliği anlayışı; tüm vatandaşlara ayırım gözetmeksizin eğitim imkânlarının ulaştırılması, bireylerin eğitime alınması ile eğitilmelerinin sağlanmasını esas almaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de eşitlikçi bir eğitim sistemine ulaşmak amacıyla okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, okullar arası farkların azaltılması, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin desteklenmesi ve mesleki eğitim sisteminin güçlendirilmesi öncelikli hedef alanları olarak belirlenmiştir (Özer ve Perc, 2022).

Uluslararası düzeyde ise, 2015 yılında BM tarafından ilan edilen SKH, kapsayıcı, eşitlikçi ve kaliteli eğitimi tüm bireyler için ulaşılır kılmayı ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarını yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, erken çocukluk eğitiminden öğretmen yetiştirmeye, okuryazarlık ve aritmetikten güvenli ve kapsayıcı öğrenme ortamlarının oluşturulmasına kadar pek çok başlıkta politika öncelikleri belirlenmiştir. Fırsat eşitliği yalnızca SKH'ler kapsamında değil, aynı zamanda BM İnsani Kalkınma Raporu'nun (United Nations Development Programme [UNDP], 2024) da temel dayanaklarından biridir. Bununla birlikte, ebeveynlerin sosyoekonomik geçmişinin çocukların eğitim ve yaşam fırsatlarını büyük ölçüde belirlediği toplumlarda, fırsat eşitsizliği hem bireysel gelişimi hem de toplumdaki liyakat ve insan sermayesinin etkin kullanımını olumsuz etkilemektedir.

Eğitimde fırsat eşitliği üzerine yapılan uluslararası araştırmalar, öğrencilerin bireysel ve çevresel koşullarının TIMSS, PIRLS ve PISA gibi uluslararası sınavlardaki başarıları ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Palmisano vd., 2022). Bu veriler ışığında Kuzey Avrupa ülkeleri düşük düzeyde fırsat eşitsizliği sergilerken, Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerinde bu eşitsizlik daha belirgindir. Farklı ülke örnekleri, eğitim eşitsizliklerinin nedenleri ve çözüm önerileri konusunda çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Örneğin, Brezilya'da daha adil bir arazi dağılımının eğitimdeki eşitsizlikleri azaltabileceği ileri sürülürken (Wegenast, 2010), Hindistan'da kitlesel eğitim politikalarının gruplar arası eğitim farkını kapatmada sınırlı etkisi olduğu görülmüştür (Arughese ve Bairagya, 2020a; Arughese ve Bairagya, 2020b). Güney Asya ülkelerinde hükümetlerin ücretsiz eğitim ve istihdam

planlarıyla eşitsizlikleri azaltabileceği belirlenmiştir (Munir ve Kanwal, 2020). Endonezya'da yerel hükümet harcamalarının iyileştirilmesi, İspanya'da ise zorunlu temel eğitimin yaygınlaştırılması, eğitim eşitsizliğini azaltmaya yönelik etkili politikalar arasında sayılmıştır (Fernández-Mellizo, 2022a; Fernández-Mellizo, 2022b; Wirandana ve Khoirunurrofik, 2022). Kanada'da uygulanan Kayıtlı Eğitim Tasarruf Planı (KETP), düşük gelirli ailelere yönelik destekleri hedeflemesine rağmen, çoğunlukla orta ve üst gelirli aileler tarafından kullanılmakta ve bu durum, nesiller arası eğitim farklılıklarını artırma riski taşımaktadır (Bennett vd., 2024). Gana'da gerçekleştirilen 1987 ve 1992 eğitim reformları, eğitime eşit erişimi hedefleyerek kız çocuklarının eğitime özel vurgu yapmıştır. Ancak bu reformların tüm sosyoekonomik gruplarda eşit etkiler üretip üretmediği hâlen tartışmalıdır (Afoakwah vd., 2023). Visegrad Grubu ülkelerinde (Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya) yapılan araştırmalar, fırsat eşitsizliğinin temel nedenleri olarak ailenin eğitim ve ekonomik durumu, okulun coğrafi konumu ve öğrencinin cinsiyetini göstermektedir (Pauhofová, Ibragimova ve Frants, 2024). Ayrıca küreselleşmenin ve dijitalleşmenin, eğitim sistemlerinde mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirebileceği vurgulanmaktadır. Romanya'da öğrencilerin mesleki veya genel ortaöğretime yönlendirilme süreçleri, sosyal eşitsizliklerin yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi ve yaşanan yer gibi faktörlerin, öğrencilerin kariyer fırsatları üzerinde de etkili olduğu görülmektedir (Zamfir vd., 2024). Çin'de tarımsal üretim yapısındaki değişimlerin eğitime etkisini inceleyen araştırmalar, temel tarımsal bölgelerde kentsel-kırsal eğitim farkının azalmakta olduğunu göstermektedir (Jingzhou ve Yawen, 2022). Bu bulgular, sadece eğitim politikalarının değil, aynı zamanda sosyoekonomik yapının da eğitim eşitliği üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Hem Türkiye'de hem de dünyada eğitimde fırsat eşitliği, karmaşık ve çok boyutlu bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bağlamda, sadece politika değişiklikleri değil; sosyoekonomik yapılar, kültürel dinamikler ve küresel gelişmeler de dikkate alınarak bütüncül ve sürdürülebilir çözümler geliştirilmesi gerekmektedir. Eğitimde eşitliği sağlama çabaları, yapısal dönüşümlerle desteklendiğinde daha sürdürülebilir politikalar oluşturulabilir. Bu bağlamda eğitim sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve sosyal adalet perspektifinden değerlendirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Eğitimde eşitsizlik, tarihsel, sosyolojik, ekonomik ve politik faktörlerin şekillendirdiği çok katmanlı bir olgudur. Başka bir ifadeyle eğitimde eşitsizlik, yalnızca pedagojik açıdan ele alınması gereken bir husus olmayıp, bununla beraber sosyal adaletin, toplumsal bütünlüğün ve sürdürülebilir kalkınmanın temel göstergelerden biridir. Bu çalışma, bu çok katmanlı yapıyı disiplinler arası bakış açısıyla ele alarak literatürde özgün ve kavramsal bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Eğitim sistemleri sosyal tabakalar arası hareketliliği artırma potansiyeline sahip olmasına karşın uygulanan politikalar ve yapısal faktörler bu potansiyeli büyük ölçüde sınırlayabilmektedir (Bennett vd., 2024; Corak, 2013). Eğitim fırsatlarının dağılımı, ülkelerin ekonomik sistemleri, kültürel değerleri, toplumsal

kabulleri ve sosyo-politik politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle tabakalaşma süreçleri, bireylerin eğitim olanaklarına erişimini belirleyerek eşitsizlikleri yeniden üretebileceği de dikkate alınmalıdır.

Bu bağlamda, eğitim politikalarının yalnızca fırsat eşitliğini destekleyici düzenlemeler içermesi yeterli değildir; aynı zamanda sosyal ve ekonomik sistemlerle bütünleşik bir dönüşümü hedeflemesi gerekmektedir. Küreselleşme sürecinin eğitim politikaları üzerindeki etkisi, eğitim sistemlerini uluslararası düzeyde daha rekabetçi hale getirirken, aynı zamanda yerel eşitsizliklerin derinleşmesine de neden olabilmektedir. Bu nedenle, eğitim sistemlerinin kapsayıcılığını artıran ve ekonomik yapıların fırsat eşitliğini desteklemesini sağlayan politikalar belirleyici bir öneme sahiptir.

Eğitim eşitliğini sağlamak için uygulanabilecek çözüm önerileri üç temel eksende değerlendirilebilir. İlk olarak, eğitimde erken müdahale mekanizmaları geliştirilerek dezavantajlı grupların eğitime erişimi artırılmalıdır. Dezavantajlı çocuklara yönelik okul öncesi destek programlarının yaygınlaştırılması, özellikle İskandinav ülkelerinde eğitimde fırsat eşitliğini sağlamada başarılı bir araç olarak kabul edilmektedir (Esping-Andersen vd., 2002). İkinci olarak, eğitim sistemleri içinde ayrımcı yapılar ortadan kaldırılarak sosyal hareketliliği destekleyen mekanizmalar güçlendirilmelidir. Eğitim sisteminde ayrımcılığın yeniden üretildiği kurumsal düzenlemelerin (erken izleme, gölge eğitim gibi) yeniden yapılandırılması, daha eşitlikçi bir ortam yaratılmasını kolaylaştıracaktır (Bray, 2021; Teese vd., 2007). Son olarak, uluslararası eğitim politikaları ile ulusal sistemlerin uyumlu hale getirilmesi, küresel eğitim standartlarının toplumsal adalet çerçevesinde şekillendirilmesine olanak tanıyacaktır. SKH'lerin eğitim politikalarıyla entegrasyonu, özellikle toplumsal cinsiyet ve sosyoekonomik eşitlik alanlarında küresel standartlarla yerel uygulamaların uyumunu sağlayarak sosyal adaletin tesisinde temel oluşturabilir (UN, 2015; UNDP, 2024).

Sonuç olarak, eğitimde eşitsizliği ortadan kaldırma hedefi, yalnızca eğitim sistemlerinde gerçekleştirilecek reformlarla değil, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlerle desteklendiğinde mümkün olacaktır. Eğitim politikalarının yeniden yapılandırılması, bireylerin sadece akademik başarılarına değil, toplumsal konumlarına ve fırsatlarına da doğrudan etki eden kapsayıcı bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Ek Beyan

Yazar Katkıları

Her iki yazar da çalışmaya aynı oranda katkı sağlamıştır.

Finansman

Bu çalışma herhangi bir fon almamıştır.

Yapay Zeka Beyanı

Bu çalışmanın hiçbir aşamasında yazma yardımı için yapay zekâ kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu çalışmada yazarlar arasında potansiyel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde IJIASOS'un araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Afoakwah, C., Deng, X., & Onur, I. (2023). Reforms and education inequality in Ghana. *Review of Development Economics*, 27(2), 853–878. <https://doi.org/10.1111/rode.12961>
- Akdemir, O., & Kılıç, C. (2020). The role of shadow education in the Turkish education system. *Turkish Journal of Education*, 9(1), 78–94.
- Anderson, E. (2007). Fair opportunity in education: A democratic equality perspective. *Ethics*, 117(4), 595–622.
- André, G., & Westerveen, L. (2024). Contrasting approaches to educational equality: An intersectional perspective on educational policies in Belgium. *Journal of Education Policy*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/02680939.2024.2435354>
- Arughe, A. R., & Bairagya, I. (2020a). Examining the impact of mass education policies on educational inequality in India. *Journal of Educational Development*, 50(1), 50–60.
- Arughe, A. R., & Bairagya, I. (2020b). Group-based educational inequalities in India: Have major education policy interventions been effective?, *International Journal of Education*, 102159. <https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2020.102159>
- Barone, C., & Ruggera, L. (2018). Does the expansion of higher education reduce social inequalities in access to higher education? Evidence from 36 European countries. *Acta Sociologica*, 61(2), 81–101.
- Batrach, A., Jolanda, J., Herman, V. de W., Céline, D., & Fabrizio, B. (2023). Belief in school meritocracy and the legitimization of social and income inequality. *Social Psychological and Personality Science*, 14(5), 621–635. <https://doi.org/10.1177/19485506221111017>
- Bennett, P., Foley, K., Green, D. A., & Salvanes, K. G. (2024). Education and inequality: An international perspective. *Fiscal Studies*, 45, 429–454. <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12394>
- Blau, P. M., & Duncan, O. D. (1967). *The American occupational structure*. Wiley.
- Bray, M. (2021). Shadow education: Comparative perspectives on the expansion and implications of private supplementary tutoring. *Frontiers in Education*, 6, 1–14.
- Breen, R., & Jonsson, J. O. (2005). Inequality of opportunity in comparative perspective: Recent research on educational attainment and social mobility. *Annual Review of Sociology*, 31(1), 223–243.
- Breen, R., Luijckx, R., Müller, W., & Pollak, R. (2009). Nonpersistent inequality in educational attainment: Evidence from eight European countries. *American Journal of Sociology*, 114(5), 1475–1521.

- Cantwell, B., Marginson, S., & Smolentseva, A. (Eds.). (2018). *High participation systems of higher education*. Oxford University Press.
- Chaudhuri, M., Thimm, V., & Mahler, S. J. (2019). Scaling educational policy and practice intersectionally: Historical and contemporary cases from South and Southeast Asia. In O. Hankivsky & J. S. Jordan-Zachery (Eds.), *The Palgrave handbook of intersectionality in public policy* (pp. 367–385). Palgrave Macmillan.
- Condorcet, M. (1795). *Outlines of an historical view of the progress of the human mind*. Lang and Ustick.
- Corak, M. (2013). Income inequality, equality of opportunity, and intergenerational mobility. *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79–102. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.79>
- Coşkun, İ., & Gündoğdu, K. (2014). Gölge eğitim: Nedenler ve sonuçlar. *Eğitim ve Bilim*, 39(174), 396–411.
- Di Martino, S., & Prilleltensky, I. (2020). The role of social justice in the well-being of societies. *Journal of Social Justice*, 34(2), 123–140.
- Doğan, İ. (2011). *Eğitim sosyolojisi*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Duong, K. (2024). Intergenerational mobility and gender equality: Closing the gap. *Journal of Social Economics*, 45(1), 112–130.
- Dworkin, R. (1981). What is equality? Part 2: Equality of resources. *Philosophy & Public Affairs*, 10(4), 283–345.
- Elffers, L., Denessen, E., & Volman, M. (2024). Combining perspectives in multidisciplinary research on inequality in education. *NPJ Science of Learning*, 9(5). <https://doi.org/10.1038/s41539-024-00215-z>
- Esping-Andersen, G., Gallie, D., Hemerijck, A. and Myles, J. (2002). *Why we need a new welfare state*. Oxford University Press.
- European Commission. (2020). *A union of equality: Gender equality strategy 2020–2025*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>
- Fernández-Mellizo, M. (2022a). How has inequality in educational opportunities evolved in Spain? Controlling selection bias in educational transition models. *Revista Española De Investigaciones Sociológicas*, 177, 21–42. <https://doi.org/10.5477/cis/reis.177.21>
- Fernández-Mellizo, S. (2022b). Reducing educational inequality through compulsory primary education: Evidence from Spain. *Comparative Education Review*, 66(3), 425–447.
- Ferreira, F., & Gignoux, J. (2014). The measurement of educational inequality: Achievement and opportunity. *World Bank Economic Review*, 28(2), 210–246.
- Fontanella, A., Brambilla, C., & Rapetti, M. (2020). Educational inequality and its long-term effects on well-being. *Journal of Social Policy*, 49(3), 535–558.
- Földvári, P., & van Leeuwen, B. (2011). Should less inequality in education lead to a more equal income distribution? *Economic Modelling*, 28(4), 1482–1490.
- Garipağaoğlu, B. (2016). Shadow education in Turkey: A case study. *Eurasian Journal of Educational Research*, 16(65), 1–22.
- Grimm, M. (2005). Educational inequality and poverty in Burkina Faso. *International Journal of Educational Development*, 25(5), 529–543.

- Hayek, F. A. (1960). *The constitution of liberty*. University of Chicago Press.
- Hobbes, T. (1651). *Leviathan*. Andrew Crooke.
- Jackson, M., Luijckx, R., Pollak, R., Vallet, L., & van de Werfhorst, H. G. (2008). Educational fields of study and the intergenerational mobility process in comparative perspective. *International Journal of Comparative Sociology*, 49(4-5), 369-388.
- Jerrim, J., Chmielewski, A. K., & Parker, P. (2015). Socioeconomic inequality in access to high-status colleges: A cross-country comparison. *Research in Social Stratification and Mobility*, 42, 20-32. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2015.06.003>
- Jingzhou, W., & Yawen, Y. (2022). Agricultural production structure and inequality of educational development in China. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.982344>
- Kendirlioglu Günhan, N., & Bümen, N. T. (2024). Türkiye’de gölge eğitim üzerine bir meta sentez çalışması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (PAÜEDF)*, 62, 179-214. <https://doi.org/10.9779/pauefd.1277613>
- Kösterelioglu, İ. (2015). Private tutoring in Turkey: Causes and consequences. *Journal of Education and Practice*, 6(21), 115-121.
- Krueger, A., & D. Whitmore. (2001). The Effect of attending a small class in the early grades on college-test taking and middle school test results: Evidence from Project STAR. *Economic Journal*, 111, 1-28. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00586>
- Marx, K. (1867). *Das Kapital*. Meissner.
- McCowan, T. (2016). Three dimensions of equity of access to higher education. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 46(4), 645-665.
- Meraviglia, C., & Buis, M. L. (2015). Education and intergenerational social mobility in Europe and the United States. *Social Science Research*, 50, 3-21.
- Mijs, J. B. (2021). The paradox of meritocracy: Hidden sources of inequality. *Sociology*, 55(6), 123-140.
- Mijs, J. B., & Savage, M. (2020). Meritocracy, elitism and inequality. *Comparative Sociology*, 19(5-6), 721-741.
- Mills, J. S. (1848). *Principles of political economy*. John W. Parker.
- Munir, K., & Kanwal, A. (2020). Impact of educational and gender inequality on income and income inequality in South Asian countries. *International Journal of Social Economics*, 47, 1043-1062. <https://doi.org/10.1108/IJSE-04-2020-0226>
- Nae, M., Popescu, L., & Tudor, V. (2024). Global security and social inequalities in Europe. *European Journal of International Relations*, 30(1), 67-89.
- OECD. (2018). *Education at a glance 2018: OECD indicators*. OECD Publishing.
- Özan, M. B. (2015). Understanding the role of private tutoring in academic achievement. *Turkish Studies*, 10(2), 243-260.
- Özer, M., & Perc, M. (2022). Improving equality in the education system of Türkiye. *İstanbul University Journal of Sociology*, 42(2), 325-334. <https://doi.org/10.26650/SJ.2022.42.2.0035>

- Palmisano, F., Biagi, F., & Peragine, V. (2022). Inequality of opportunity in tertiary education: Evidence from Europe. *Research in Higher Education*, 63, 514–565. <https://doi.org/10.1007/s11162-021-09658-4>
- Pareto, V. (2010). *The mind and society*. Dover Publications.
- Park, K. H. (1996). Educational expansion and educational inequality on income distribution. *Economics of Education Review*, 15(1), 51–58.
- Pauhofová, I., Ibragimova, Z., & Frants, M. (2023). Inequality of opportunity in education: The Visegrad countries case. *Statistika-Statistics and Economy Journal*, 103(2), 153–170. <https://doi.org/10.54694/stat.2022.57>
- Rawls, J. (1999). *A theory of justice*. Harvard University Press.
- Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. Harvard University Press.
- Roemer, J. E. (1998). *Equality of opportunity*. Harvard University Press.
- Rothbard, M. (2009). *Egalitarianism as a revolt against nature and other essays*. Ludwig von Mises Institute.
- Rousseau, J. J. (2009). *The social contract*. Cosimo, Inc.
- Sandel, M. J. (2020). *The tyranny of merit: What's become of the common good?* Farrar, Straus and Giroux.
- Satz, D. (2007). Equality, adequacy, and education for citizenship. *Ethics*, 117(4), 623–648.
- Sequeira, T. N., Santos, M., & Ferreira, L. A. (2017). Income inequality, TFP, and human capital. *Economic Record*, 93(300), 89–111.
- Shavit, Y., & Blossfeld, H. P. (1993). *Persistent inequality: Changing educational attainment in thirteen countries*. Westview Press.
- Shavit, Y., Arum, R., & Gamoran, A. (2007). *Stratification in higher education: A comparative study*. Stanford University Press.
- Tan, M. (1987). Eğitsel fırsat eşitliği (Sosyolojik bir kavram olarak gelişimi), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1), 245-259.
- Teese, R., Lamb, S., Duru-Bellat, M., & Helme, S. (2007). *International studies in educational inequality, theory and policy (Vol. 1)*. Springer.
- Tezcan, M. (2005). *Sosyolojik kuramlarda eğitim*. Anı Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2016a). *Eğitim sosyolojisi* (16th ed.). Anı Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2016b). Eğitimde fırsat eşitliği ve toplumsal eşitsizlikler. *Eğitim ve Toplum*, 23(3), 14–28.
- Thomas, V., Wang, Y., & Fan, X. (2001). *Measuring education inequality: Gini coefficients of education (Vol. 2525)*. World Bank Publications.
- Torche, F. (2011). Is a college degree still the great equalizer? Intergenerational mobility across levels of schooling in the United States. *American Journal of Sociology*, 117(3), 763–807.
- Treiman, D. J. (1970). Industrialization and social stratification. In E. O. Laumann (Ed.), *Social stratification: Research and theory for the 1970s* (pp. 207–234). Bobbs-Merrill.

- Türkan, A. (2019). The impact of shadow education on students' academic performance. *Journal of Educational Research*, 8(2), 178–190.
- Türkmen, G. (2002). Eğitimde fırsat eşitliği ve temel etkenler. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(4), 22–35.
- United Nations [UN]. (1995, September 4-15). *Beijing declaration and platform for action: Fourth World Conference on Women*, Beijing, China. <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20E.pdf>
- United Nations [UN]. (2015). *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO]. (1996). *Learning: The treasure within*. UNESCO Publishing.
- United Nations General Assembly [UNGA]. (1948). *Universal declaration of human rights*. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- United Nations General Assembly [UNGA]. (1979). *Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
- United Nations General Assembly [UNGA]. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>
- United Nations Development Programme. (2024). *Human development report 2023/2024: Breaking the gridlock*. <https://www.undp.org/turkiye/publications/human-development-report-2023>
- Ünal, M. (1996). Eğitimde fırsat eşitliğine etki eden faktörler. *Milli Eğitim Dergisi*, 25(2), 45–59.
- Van de Werfhorst, H. G., & Luijkx, R. (2010). Educational field of study and social mobility: Disaggregating social origin and education. *European Sociological Review*, 26(5), 625–640.
- Van Doorn, M., Pop, I., & Wolbers, M. H. (2011). Education and labor market entry in the Netherlands during the 1980s and 1990s. *European Societies*, 13(3), 467–494.
- Vicente, I., Pastor, J. M., & Soler, Á. (2023). Being resilient to close the gap: Is it enough?, *International Journal of Educational Research*, 120. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2023.102200>
- Wegenast, T. (2010). Cana, café, cacau: Agrarian structure and educational inequalities in Brazil. *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*, 28(1), 103–137. <https://doi.org/10.1017/S0212610909990024>
- Windolf, P. (1997). *Expansion and structural change: Higher education in Germany, the United States, and Japan*. Westview Press.
- Wirandana, P. A., & Khoirunurrofik, K. (2022). Educational inequality in Indonesia: Are intergovernmental fiscal transfers effective in reducing the gap?, *Educational Studies*, 48, 1–20. <https://doi.org/10.1080/03055698.2022.2103647>
- Zamfir, A.-M., Aldea, A. B., & Molea, R.-M. (2024). Stratification and inequality in the secondary education system in Romania. *Systems*, 12(1), 15. <https://doi.org/10.3390/systems12010015>